

ARHEOLOŠKI NALAZI U POZORCU KOD MARINE

Miroslav Katić

UDK:904:726>(497.583 Marina)“653“

Izvorni znanstveni rad

Miroslav Katić

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Trogiru

U članku se obrađuju novi arheološki nalazi u Pozorcu kod Marine. Na groblju kod crkve Gospe od Anđela, tijekom iskopavanja temelja za nove grobnice uništeno je desetak kasnosrednjovjekovnih grobova. Nakon zaštitnih arheoloških istraživanja, otkriveni su jedna zidana kasnoantička grobnica, ulomci sarkofaga i jedan ulomak manjeg kapitela. Ti nalazi upućuju na zaključak da se na groblju u Pozorcu nalazila ranokršćanska crkva. Autor obrađuje i druga dva arheološka lokaliteta u blizini Gospe od Anđela.

Hilejski poluotok, odnosno prostor između Šibenika i Trogira, spominje se u *Periegezi* Pseudo-Skimna. Poluotok je dobio ime po Heraklovu sinu Hilu. Stara grčka plovidba uzduž Jadrana zrcali se u Diomedovu svetištu smještenom na rtu Ploča (Punta Planka).¹ Ono je nastalo na mjestu gdje se razdjeljuju morske i zračne struje sjevernog i južnog Jadrana.² Rt Ploča je za galije i jedrenjake starog i srednjega vijeka bila jedna od opasnijih točaka za plovidbu. Tu su pomorce vrebali čudljivi vjetrovi i snažne morske struje. Iako se u *Periegezi* spominje petnaest »gradova« u kojima stanuju Hili, ovdje se nikada nije formiralo jače urbano središte. Prostor je kroz povijest dijelio sudbinu razvoja ili stagnacije gradova Šibenika i Trogira, vezujući svoju sudbinu za jedan ili drugi grad, ovisno o povijesnim okolnostima. Iako se na prvi pogled doima da se radi o perifernom prostoru, znakovita je njegova pojava u antičkim i srednjovjekovnim pisanim izvorima. On je uvijek bio prostorno i administrativno određen, bilo da je riječ o prethistorijskom

¹ R. Katičić, »Heraklov sin Hilo na Jadranu«, *Illyricum mythologicum*, Zagreb 1995., 387-398. Za Diomedovo svetište: S. Čače, »Promunturium Diomedis (Plin. Nat. hist., 3, 141)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 35 (22), 1997., 21-44; S. Bilić-Dujmušić, »The Archaeological Excavations on Cape Ploča«, *Grčki utjecaji na istočnoj obali Jadrana*, Zbornik radova, Split 2002., 485-497.

² M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split 1990., 58-59.

narodu Hila i Hilejskom poluotoku, kasnoantičkom Dridumu, srednjovjekovnoj Bosiljini ili novovjekovnoj Marini. Drid i Bosiljina bili su predmet spora između feudalne vlastele i trogirске biskupije, također su se za zemlje Bosiljine sporile šibenska i trogirska biskupija. Prihodi Dridske župe bili su važni za trogirsku crkvu, pogotovo u vrijeme izgradnje katedrale.³ Novi rezultati arheoloških rekonosciranja pokazuju da su se nedaleko od uvale Voluja i na lokalitetu Jamurine kod Vinišća nalazili rimski i srednjovjekovni kamenolomi.⁴ Podatak Plinija Starijeg koji spominje Trogir poznat po mramoru (Nat. hist. 3, 140-141), ne odnosi se samo na segetske, nego i na viniške kamenolome koji su kroz povijest bili usko vezani s gradom Trogirom. Druga, još neistražena rudarska djelatnost mogla se odnositi na ležišta bitumena (asfalta), odnosno pakline u okolici Vinišća. Bitumen se upotrebljavao u rimskoj kozmetici, također je bio važna sirovina u brodogradnji. Paklinom su se izolirali brodski trupovi i zbog toga je bila vrlo tražena sirovina. U Vinišću je poznata tek novija eksploatacija bitumena, dok ona starija nije ispitana.⁵

U kasnoj antici formira se utvrda Dridum na brdu Drid koje se nalazi sjeveroistočno od Marine. Utvrda je imala luku s istočne strane brda, u marinskim Poljicima.⁶ Srednji vijek nasljeđuje kasnoantičku prostornu sliku pa na kasnoantičkim temeljima nastaje srednjovjekovna utvrda Drid. U XV. stoljeću, radi zaštite okolnog stanovništva od osmanske prijetnje, trogirski biskup Francesco Marcello podiže kulu Marinu s utvrđenim naseljem.⁷ Ova okvirna povijesna slika može se nadopunjavati nizom prethistorijskih gradina, rimskim gospodarskim sklopovima, crkvama, svetištima, rimskim lukama i pristaništima, lokvama i bunarima, te drugim arheološkim nalazima koji su iskopavani prilikom poljoprivrednih radova u maslinicima i vinogradima. Brojni su i značajni arheološki nalazi ovoga kraja. Rimski *villa rustica* u uvali Stari Trogir jedinstven je arhitektonski sklop na našoj obali. Grot, tj. svetište sv. Filipa i Jakova s oltarima podignutima u pećini, primjer su kulnog kontinuiteta koji ima korijene u prethistoriji. Utvrda Drid, s kasnoantičkom i srednjovjekovnom fortifikacijskom arhitekturom, rijetko je mjesto gdje se jasnije može iščitavati sraz različitih povijesnih perioda. Arheološka »čipka« Marine, odnosno stare Bosiljine, isprepliće se po kaldrmanim cestama, suhozidnim međama, gomilama, grobljima, kapelama... Na žalost, u posljednje vrijeme ona se sve više »para« agresivnim širenjem starih putova i staza, nekon-

³ D. Farlati, *Trogirski biskupi*, Književni krug, Split 2010., 158.

⁴ T. Burić, »Vinišća – rezultati rekonosciranja«, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, sv. 27, Split 2000., 61-62; Isti, »Arheološka topografija Vinišća«, *Vinišćarski zbornik 2*, Vinišća 2008., 75-176; J. Belamarić, *Kamen istočnog Jadrana*, Split 2005.

⁵ Mletačka je flota imala svoje zimovalište i arsenal za popravak brodova u gradu Hvaru. Brodski remont se dobrim dijelom odnosio na skidanje starog i nanošenje novog sloja pakline na trup broda. Jedan od razloga zašto je odabran baš Hvar, može biti sigurnost otoka i dostupnost pakline u Vinišću.

⁶ M. Katić, »Utvrda Drid«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 34, Split 1994., 5-18. Drid i Bosiljina se obrađuje u članku: L. Jelić, »Die Halbinsel Bosoljina«, *Jahrbuch für Altertumskunde*, Siebenter Band, 1913., Wien 1913.-1918., 227-239.

⁷ A. Gamulin, »Marina – povijesni izvori i prostorni razvoj utvrđenog naselja«, *Vartal*, br. 1-2, Trogir 2013., 38-55.

Zračni snimak južnog dijela polja Gustirne s arheološkim nalazištima

troliranom izgradnjom kuća, a ni groblja nisu pošteđena devastacije pa i ovaj članak moramo početi od takvog događaja.

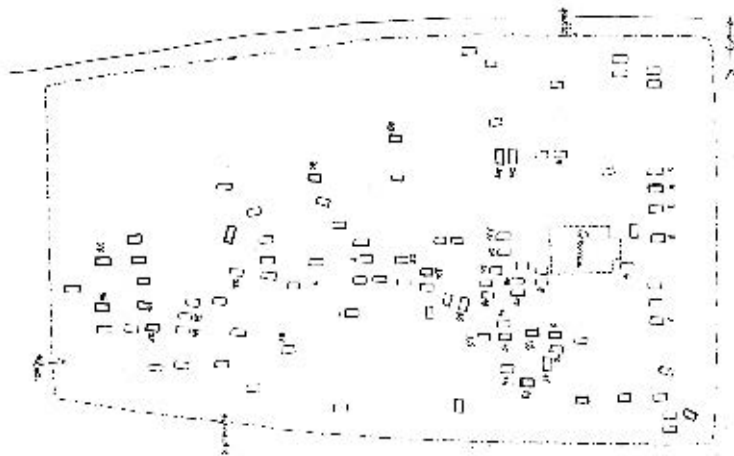
Prilikom gradnje betonskih grobnica na groblju u Pozorcu, zaseoku koji se nalazi iza prvih uzvisina sjeverno od Marine, uništeno je desetak kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih grobova. Nakon što je Konzervatorski odjel u Trogiru zaustavio građevinske radove, pristupilo se čišćenju i definiranju arheoloških nalaza na koje su građevinari naišli. Čišćenjem iskopanog prostora istočno od crkve Gospe od Anđela otkrivena je i kasnoantička zidana grobnica koja daje novo značenje lokalitetu. Na žalost, nije bilo pokretnog arheološkog materijala koji bi nam pomogao preciznije datirati iskopane grobove. Ipak, dobili smo jasniju arheološku sliku šireg povijesnog prostora u čijem je središtu stajala utvrda Drid. Ovdje ćemo opisati nove nalaze i obraditi još dva arheološka lokaliteta – Petine i Gradina, smještene nedaleko od crkve Gospe od Anđela u Pozorcu.

Oni zajedno čine prostornu cjelinu, na jugu polja Gustirna, koja je imala cemeterijalni i sakralni karakter od antičkog doba do naših dana. Počet ćemo od crkve i groblja u Pozorcu.

Crkva Gospe od Anđela i groblje

Oko crkve nalaze se kamene nadgrobne ploče i sanduci s raznim prikazima mačeva i štitova, s motivima mladog mjeseca, jelena, zatim ploče s prikazima poljoprivrednih alata poput pluga i kosira, urezanih i reljefnih križeva različitih veličina, ima također prikaza pogača i zvijezda. Sve ploče su dislocirane, izvorno su se nalazile ispred crkve i u njezinu neposrednom okolišu. Prilikom popločavanja

okoliša crkve, stećci su »uredno složeni« s njezine južne strane i uzduž staze koja vodi od glavnih vrata groblja. Ova se devastacija dogodila osamdesetih godina XX. st. Krajem kolovoza 2015. godine, općina Marina je započela s iskopavanjem temelja za izgradnju novih betonskih grobnica. Teškom mehanizacijom iskopan je prostor dimenzija oko 18 x 8,5 m i dubine oko 1,5 m i tom se prilikom naišlo na grobove. Nakon intervencije Konzervatorskog odjela u Trogiru, u iskopu se izvelo zaštitno istraživanje, izradila se također dokumentacija oštećenih grobova. Grobovi su bili djelomice ili u potpunosti uništeni. Kostí pokojnika naknadno su pokupljene i sahranjene u betonsku kosturnicu južno od crkve. Ostaci grobova su očišćeni i dokumentirani; nađeno je deset grobova građenih od priklesanih kamenih ploča te jedna zidana kasnoantička grobnica. Ona je važan arheološki nalaz koji lokalitetu crkve Gospe od Anđela daje novu dimenziju. Zajedno s ulomcima kamenih sarkofaga i ulomkom ranokršćanskog kapitela, ona otkriva dug grobišni i sakralni kontinuitet crkve i njezina neposrednog okoliša.

Groblje sa stećcima, 1972. (prema Š. Bešlagić)

Do sada je bila poznata samo kasnosrednjovjekovna faza groblja, pozornost se uglavnom posvećivala nadgrobnim pločama. Don Lovre Katić spominje ih u jednom svom radu,⁸ a don Ante Škobalj u knjizi *Obredne gomile* opisuje crkvicu i stećke oko nje.⁹ Nadgrobne ploče u Pozorcu detaljnije je obradio Šefik Bešlagić. Njegova skica, koju ovdje donosimo, jedini je nacrt njihova izvornog rasporeda.¹⁰ Ivan Pažanin također navodi crkvicu i groblje u svom radu o Bosiljini.¹¹

⁸ L. Katić, »Stećci u Imotskoj krajini«, *Starohrvatska prosvjeta*, III, sv. 3, Zagreb 1954., 164.

⁹ A. Škobalj, *Obredne gomile*, Sv. Križ na Čiovu 1970., 343-345.

¹⁰ Š. Bešlagić, »Stećci u okolici Trogira«, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 45, Beograd 1981., 164-170. Bešlagić je objavio i skicu (plan III) groblja sa stećcima gdje se vidi da je 1972. bilo daleko više nadgrobnih ploča nego danas. Po njegovoj skici možemo rekonstruirati gdje su se izvorno nalazile pojedine ukrašene ploče.

¹¹ I. Pažanin, »O Bosiljini – povodom nalaza rimske stele u Svincima«, *Vartal*, br. 1-2, god. XII, Trogir 2003., 119.

Grobovi u zapadnom profilu iskopa

Crkva Gospe od Anđela zidana je od pravilnijih klesanaca, ima pravokutnu apsidu i svod koji je napravljen u XVIII. st. U vizitaciji trogirskog biskupa Dida-ka Manole 1760. godine navodi se kako je puknut svod koji je napravljen prije samo šest godina, što znači da je napravljen 1754. godine.¹² Crkva je nedvojbeno starija, kao i nadgrobnne ploče u njezinu okolišu. U Manolinoj vizitaciji spominje se lijepo obzidano groblje.¹³

Ovom prilikom nećemo detaljnije obrađivati ukrašene nadgrobnne ploče na groblju. Potrebno je sistematsko arheološko istraživanje da bi se preciznije utvrdilo postoji li raniji srednjovjekovni sloj grobova. Oni koji su nađeni tijekom građevinskih radova nisu imali pokretnih nalaza jer su bili devastirani, no mogli bismo ih staviti u kontekst s nadgrobnim pločama. Većina je bila orijentirana u smjeru istok-zapad. Tek je jedan grob, koji se nalazio po sredini zapadnog profila, orijentiran je u smjeru sjever-jug.

¹² L. Katić, »Povijesni podaci iz vizitacija trogirске biskupije u XVIII. stoljeću«, *Starine JAZU*, knj. 48, Zagreb 1958., 280.

¹³ U iskapanoj se zemlji našlo kamena oblijepljena vapnenim mortom. Izvođači radova potvrdili su mi da su iskopali jedan zid. To bi mogao biti temelj starog ogradnog zida crkve. U vizitaciji iz XVIII. st. spominje se ograđeno groblje. Biskup hvali ondašnje seljake: *Kako su i danas puni ljubavi prema svojim mrtvima tamošnji seljaci, svjedoči činjenica, da je to groblje i danas ograđeno i pomno čuvano, premda se odavna već ne pokapaju mrtvi u njemu već kod župske crkve u Marini.*

Neke sačuvane poklopnice grobova nalaze se na apsolutnoj visini od 74,89 m, a oko 1,2-1,5 m ispod sadašnje razine tla. Izgleda da se ovi grobovi, zajedno s nadgrobnim pločama, nisu širili izvan »šimatorija« crkve. On je bio granica groblja i nalazio se na tom mjestu u XVIII. st. kada ga u svojoj vizitaciji spominje biskup Manola. Grobovi su se pružali do ovoga zida i zato ih treba promatrati u kontekstu nadgrobni ploča koje su se nalazile na istom prostoru. Šefik Bešlagić je 1972. – 1973. godine zatekao veći broj nadgrobni sanduka i ploča te je evidentirao ukupno 99 stečaka, od kojih 79 ploča i 20 sanduka. Njegova skica rasporeda »stečaka« u Pozorcu jedini je podatak o njihovom izvornom smještaju.¹⁴ Bešlagić okvirno stečke u okolici Trogira datira od XIV. do XVII. st., a iz istog bi perioda mogli potjecati i grobovi iskopani istočno od crkve.

Kako smo istakli, novost na ovom lokalitetu jest zidana kasnoantička grobnica nađena uz sjeverni profil iskopa. Bila je ukopana u kamen živac i nalazila se na većoj dubini od ostalih grobova. Dno joj je na 73,8 m apsolutne nadmorske visine. Na istočnoj strani grobnica je imala ulaz zatvoren lijepo isklesanom kamenom pločom visokom 54 cm, širokom 52 cm i debelom 9 cm. Na vrhu kamenih vrata grobnice nalaze se jedna vertikalna i jedna poprečna rupa. Izvorno je u vertikalnu rupu bila usađena željezna ručka kružnog oblika. Nestala je još u vrijeme upotrebe groba, zato je naknadno probijena navedena poprečna horizontalna rupa na vrhu vrata kako bi se lakše mogla podizati. Vrata su uglavljena u pravilno isklesane žljebove na dovratnicima i na pragu ulaza u grobnicu. S vanjske strane vide se ostaci nabacanog vapnenog morta kojim se ulaz u grobnicu potpuno zatvarao nakon sahranjivanja pokojnika. U grobnici su nađeni manji ostaci skeleta, uglavnom nabacani po kutovima. Dno grobnice djelomice je predstavljao poluobrađeni kamen živac i nabijena zemlja, a bliže vratima je manja površina poda bila napravljena od nabijenog morskog šljunka. Zidovi su sagrađeni pomoću kamena i tegula vezanih vapnenim mortom. Sjeverni je zid bolje sačuvan; bio je visok oko 90 cm. Južni zid je oštećen i očuvan u visini od 53 cm. Iste je visine i zapadni koji se naslonio na kamen živac. Unutrašnjost grobnice bila je ožbukana vapnenim mortom. Grobnica je očito imala svod. Njega otkriva blago zakošenje sjevernog zida prema unutra. Na gornjem dijelu zida sačuvane su tegule. One su se koristile pri zidanju bačvastog svoda. U ispuni grobnice nalazilo se dosta ulomaka tegula i ulomaka kamenih sarkofaga, te dva ulomka lučno oblikovanih kamenih ploča. Očito je devastirana u kasnosrednjovjekovno doba. Naime, sjeverozapadni kut grobnice negiran je izgradnjom jednog groba građenog od poluobrađeni ploča. Konstrukcija mu je sačuvana malo, no vidi se da je zahvatila zid kasnoantičke grobnice. Slične su grobnice brojne u Saloni – na Manastirinama ima više dobro očuvanih primjera nadsvođeni grobnica.¹⁵

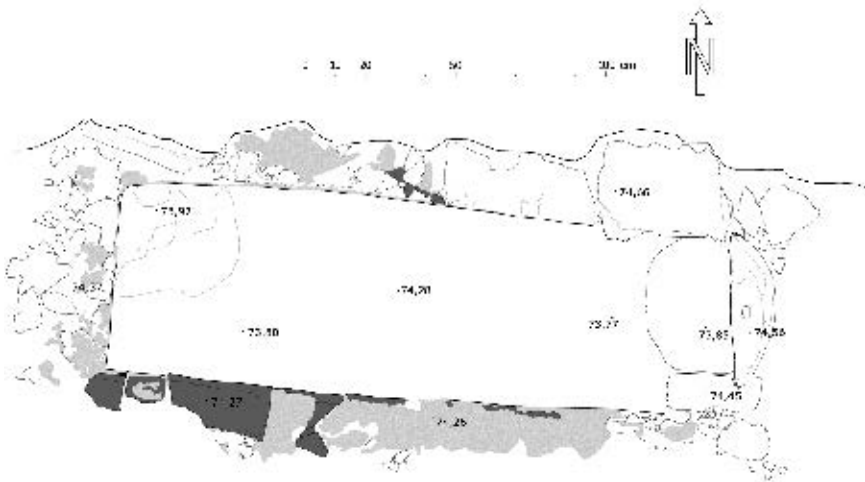
Kako smo već napomenuli, grobnica je bila ispunjena ulomcima obrađenog kamena. Uglavnom se radilo o dijelovima poklopaca i bočnih stranica sarkofaga. Za dva polukružna ulomka koji su imali utore za željezne spine teško je odrediti

¹⁴ Š. Bešlagić, *op. cit.* (10), 164, plan III.

¹⁵ E. Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Split 1996., 80; J. Mardešić, »Nekropola«, *Salona III, Manastirine*, Francusko-hrvatska arheološka istraživanja u Saloni, Split-Rim 2000., sl. 91, 92, 216-222.

Kasnoantička grobnica

Crtež kasnoantičke grobnice

funkciju. Ovdje donosimo katalog kamenih nalaza:

1. Ulomak bočne stranice sarkofaga, dimenzija 55 x 39, debljine 8 cm. Izrađen je od bituminoznog vapnenca. S unutarnje strane ima zub za nalijeganje poklopca. Stranice su mu grublje obrađene.

2. Manji ulomak gornjeg dijela sarkofaga, dimenzija 27 x 21 cm, debljine 8

cm. Za razliku od prethodnog ulomka, ovaj je izrađen od bijelog vapnenca bez primjese bitumena, lica su grublje obrađena.

3. Manji ulomak ruba sarkofaga, dimenzija 25 x 25 cm, debljine 13 cm. Poklopac je s vanjske strane bio okomito zaravnan, a pri dnu blago zakošen prema unutra. Ima zub širok 9 cm za nalijeganje na sanduk sarkofaga.

4. Ulomak zabata poklopca sarkofaga, dimenzija 63 x 80 x 36 cm. Riječ je o zabatnoj stranici dvostrešnog poklopca. Stranice su mu debljine 9-12 cm, a sačuvani su i dio sljemena poklopca, kao i donja strana sa zubom za bolje nalijeganje na tijelo sarkofaga. Poklopac je rađen od bituminoznog vapnenca kojega ima na otoku Braču.

5. Ulomak poklopca sarkofaga, sačuvane veličine 62 x 29 cm. Također je riječ o rubu sa zubom za nalijeganje na tijelo sarkofaga. Ulomak je oštećen radom bagera.

6. Polukružna ploča, dimenzija 78 x 50 cm, debljine 9 cm, puknuta na dva dijela. Unutarnje i vanjsko lice grublje su obrađeni, na površini se vide tragovi obrade dlijetom. Vrh ploče je fino zaravnan i na njemu se nalazi utor za željeznu sponu kojom se spajao za susjednu ploču. Ovaj detalj pokazuje da je stajala vertikalno. Na vanjskom su licu još dva utora za željezne spone. Teško je odrediti za što je služila, doima se da je riječ o dijelu ambona iz ranokršćanske crkve, međutim nema nikakvih ukrasa pa je teško utvrditi točnu funkciju ove kamene ograde.

7. Ulomak donjeg dijela kapitela, sačuvane visine 12 cm, širok 15 cm. Nedostaje mu gornji dio. Nađen je tijekom građevinskih radova na iskopu zemlje za nove grobnice. Izrađen je od bituminoznog vapnenca. Ukrašen je vegetabilnim ukrasom akantusova lista. Četiri lista šire se iz baze, dodirujući se međusobno, tvoreći arkade koje se šire od baze prema vrhu kapitela. Reljef je rustično izveden. Vjerojatno se radi o kapitelu koji je bio dio oltarne pregrade crkve ili je držao svod ciborija. Kamen od kojega je kapitel izrađen potječe s otoka Brača iz kamenoloma u Škripu.

Bilo je još ulomaka sarkofaga koje nismo dokumentirali. Ovdje ćemo ih navesti:

– Manji ulomak poklopca sarkofaga dimenzija 15 x 25 cm. Izrađen je od bituminoznoga vapnenca.

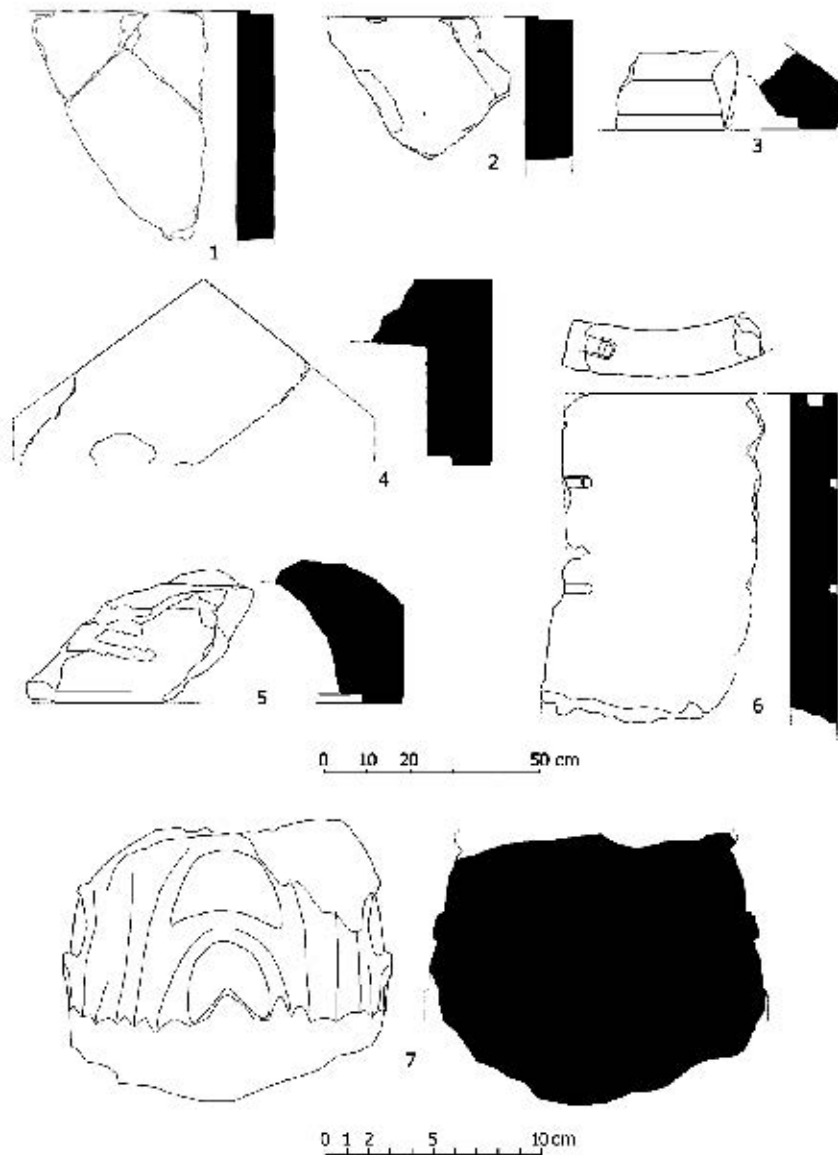
– Ulomak dna sarkofaga, dimenzija 27 x 31 cm, debljine 11 cm. Izrađen je od bituminoznoga vapnenca. Sačuvan je donji dio stranice sarkofaga u visini od 9 cm.

– Stranica gornjeg dijela sanduka sarkofaga, dimenzija 40 x 33 cm, debljine 11 cm. Na unutarnjoj je strani sačuvan zub za nalijeganje poklopca; visok je 1 cm i širok 3 cm. S vanjske je strane dobro obrađen. Sarkofag je, kao i poklopac, bio izrađen od bituminoznog vapnenca.

– Ulomak stranice sanduka sarkofaga, dimenzija 46 x 28 cm, debljine 7-8 cm, po debljini i vrsti kamena odgovora gornjem primjerku.

Nađeno je još osam ulomaka poklopca i tijela sarkofaga. Tri su ulomka izrađena od bijelog vapnenca, a ostali od bituminoznoga kamena koji na Braču još nazivaju smrdečac. Takvo je ime dobio zbog izrazitog mirisa koji ispušta bitumen

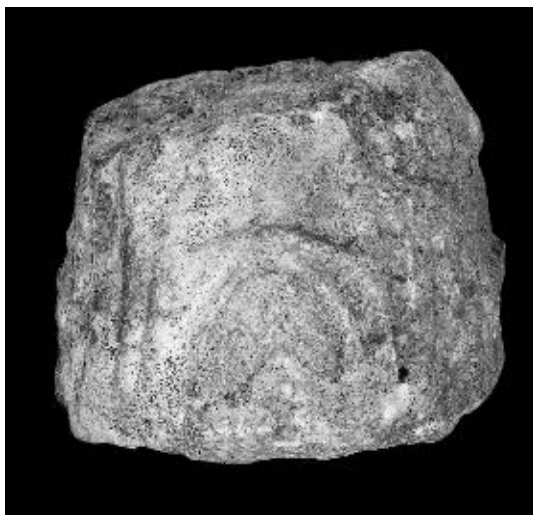

Ulomci iz kasnoantičke grobnice

pri obradi kamena.¹⁶ Prema vrsti materijala, možemo sa sigurnošću reći da se radi o ulomcima najmanje dva sarkofaga od kojih onaj koji sadrži bitumen potječe iz

¹⁶ N. Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, Književni krug Split, Split 2010., 13.

Ulomak ranokršćanskog kapitela

kamenoloma u Škripu gdje se ovakav kamen vadio. Sarkofage i ulomak kapitela možemo pripisati bračkim klesarskim radionicama.

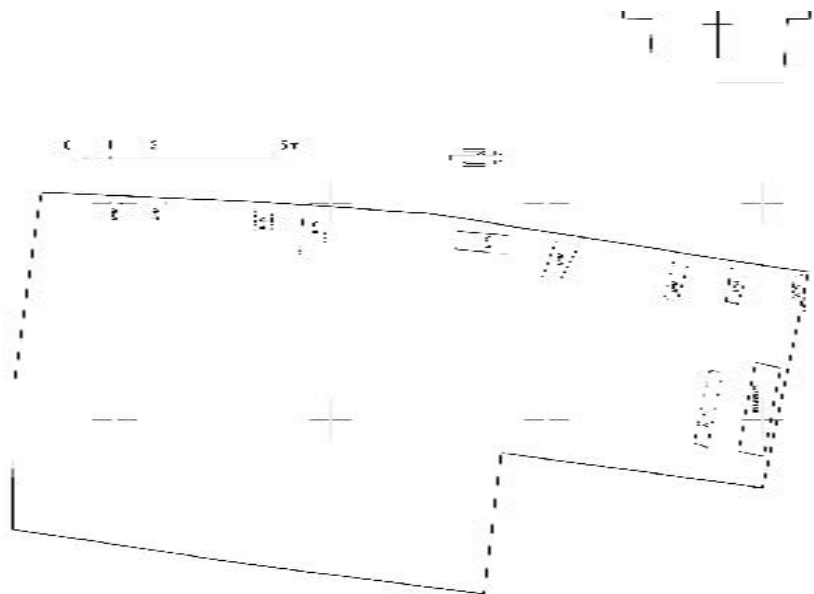
Tijekom građevinskih radova na iskopu za nove grobove i u kasnoantičkoj grobnici, nađeno je 120 ulomaka tegula. Neke od njih imaju tragove vapnenog morta jer su bile uzidane u svodove ili zidove grobnica. Jedna je tegula imala loše otisnut i nečitljiv pečat. Nađeno je i ulomaka polukružnog crijepa krovišta. Ove su tegule služile za pokrivanje nekog objekta koji se nalazio u blizini.

Prema navedenom, može se zaključiti da se oko crkve Gospe od Anđela u Pozorcu nalazilo kasnoantičko i srednjovjekovno groblje. Nadgrobnne ploče i sanduci pripadali su groblju koje se razvilo oko srednjovjekovne crkve. Današnja crkva sa svodom, prema podacima biskupske vizitacije iz XVIII. st., obnovljena je u barokno vrijeme, nakon prestanka turske opasnosti. Svod crkve je, kako smo prije naveli, napravljen oko 1754. godine. Svojim šiljastim oblikom podsjeća na gotičke svodove, posebno četvrtasta apsida koja također ima svod koji upućuje na gotičko doba. Moguće je da je svod obnovljen u barokno vrijeme prema starom gotičkom uzoru. Grobne ploče oko crkve također potvrđuju raniju fazu egzistiranja crkve koja je u turbulentno vrijeme srednjega vijeka i kasnijih osmanskih upada bila izložena pljačkanju i paleži.

U okolici Marine postoji nekoliko sličnih groblja. Na zapadu je špilja sv. Filipa i Jakova, udaljena svega nekoliko kilometara od naše crkve.¹⁷ Sjeverno se nalazi predromanička crkva sv. Marije s grobljem u Blizni Gornjoj.¹⁸ Oko crkve

¹⁷ A. Piteša, »Špilja sv. Filipa i Jakova«, *Hrvatski arheološki glasnik*, 1, Zagreb 2004., 244-246.

¹⁸ R. Bužančić, »Nalaz Gospine crkve iz starohrvatskog doba na groblju sela Blizna Gornja«, *Vartal*, br. 1-2, 2001., 5-7; Isti, »Crkva sv. Vida na Klisu i sv. Marije u Blizni Gornjoj. Prilog proučavanju vladarske predromaničke arhitekture IX. stoljeća«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 42, Split 2011., 47-62.

Tlocrt istraženog dijela groblja kod crkve Gospe od Anđela u Pozorcu, 2015.

ima dosta ukrašenih stećaka. Južno, kod Vinišća, crkva je Gospe od Zdravlja, kojoj je raniji titular bio sv. Juraj i bila je u posjedu benediktinske opatije sv. Ivana u Trogiru. Oko nje također ima trinaest nadgrobnih ploča iz novog vijeka.¹⁹ Sva navedena groblja na području Dridske župe i Bosiljine koja imaju nadgrobnne ploče i sanduke, pripadaju starijim crkvama s dužim sakralnim i grobišnim kontinuitetom. Crkva sv. Marije u Blizni je predromanička, Sv. Juraj odnosno Gospa od Zdravlja je romanička, Grotta odnosno špilja sv. Filipa i Jakova ima duboku pret-historijsku kultnu tradiciju²⁰ i vjerojatno je osim svetišta bila pustinjačko stanište. Na koncu, i crkva u Pozorcu s novim nalazima iz kasnoantičkogoga doba upućuje na ranokršćanske korijene i dug sakralni i grobišni kontinuitet.

Gradina

Na crkvu Gospe od Anđela, stotinjak metara jugoistočno, nastavlja se lokalitet Gradina. Gradina je smještena na rubu polja gdje je obradivo zemljište oskudnije, a krš počinje dominirati. Lokalitet čini nekoliko kamenih gomila – krčevina, koje se pružaju u smjeru istok-zapad. Ovakve su krčevine nastale obradom zemljišta i izbacivanjem iskopanog kamena na živac ili zidove starih zgrada. Tako se ispod jedne krčevine nalazi sačuvan antički zid u visini od oko 1 m. Zidan je

¹⁹ T. Burić, »Gospa od Zdravlja u Oriovicima«, *Starohrvatska prosvjeta*, III, br. 27, Split 2000., 15-21; I. Pažanin, *Iz povijesti Vinišća i Trogirskog primorja*, Matica hrvatska Trogir, Trogir 2001., 112.

²⁰ D. Alaupović Gjeldum, »Običaji Trogirске zagore u prvoj polovini XX. stoljeća«, *Vartal*, 1-2/1996., 1-2/1997., 248-249, bilj. 1.

Zid ispod kamene gomile na Gradini

od priklesanih kamenih blokova vezanih vapnenim mortom. Pruža se u dužini od oko 13 m cijelom južnom stranom kamene gomile. Ispod se nedvojbeno nalaze temelji nekakve zgrade – vidljivi zid je ostatak južne strane te zgrade.

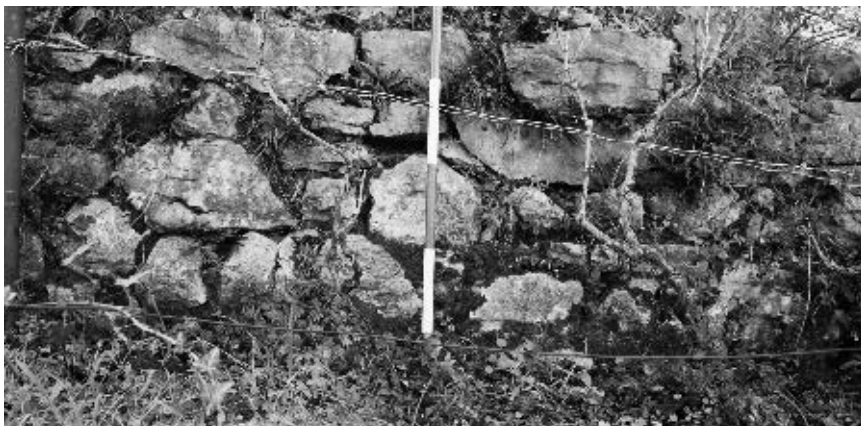
Po gomili se nalazi ulomaka rimskih tegula, ima grumenja hidrauličnog vapnenog morta pa je nedvojbeno tijekom poljoprivredne obrade zemljišta iskrčen dio antičke arhitekture. Posebno važan površinski nalaz predstavlja manji ulomak tijela kamenog sarkofaga izrađenog od vapnenca. On povezuje lokalitet Gradinu s ranokršćanskom crkvom koju bi trebalo tražiti ispod Gospe od Anđela. Kako smo vidjeli, ondje su također nađeni ulomci sarkofaga. Izvorno su bili razmješteni oko crkve, a kasnoantičko groblje, kojemu su pripadali ovi sarkofazi, širilo se dalje na zemljišne parcele istočno od današnjeg groblja. Na to upućuje i toponim *Grebine*. Kasnoantičko je groblje očito bilo disperzivnije, dok se srednjovjekovno koncentriralo na užji prostor oko današnje crkve. Na Gradini je bio neki objekt vezan uz ranokršćansku crkvu koju očekujemo na mjestu Gospe od Anđela, što treba provjeriti arheološkim iskopavanjima.²¹

Petine

Arheološki lokalitet Petine nalazi se oko 150 m sjeverno od crkve Gospe od Anđela. Kada se pođe kroz polje od zapadne strane današnjeg ogradnog zida

²¹ Moguće je da se ovdje, a ne ispod Gospe od Anđela, nalazi ranokršćanska crkva. Na to u prvom redu upućuje polukružan istočni završetak kamene gomile na Gradini. Kako krčevine prate antičke zidove, ovaj polukružni dio može sakrivati apsidu. Ukoliko se ispod današnje crkve ne nađe ranokršćanska crkva, onda svakako treba provjeriti krčevinu na Gradini.

grobља prema sjeveru, nakon šezdesetak metara, na površini se uočavaju brojni ulomci antičkih posuda. Glavni dio nalazišta krije se ispod velikih kamenih gomila – krčevina koje se intenzivnije javljaju nekih 150 metara sjeverno od crkve. Ispod njih se, kao i na Gradini, mjestimice uočavaju ostaci antičkih zidova. Sačuvani su temelji sjeveroistočnog kuta veće zgrade. Oni su danas međa između dvije zemljišne parcele, a na njih je nadozidan suhozid iste širine kao antički zid. Sjeverni potez zida koji se pruža u smjeru istok-zapad bolje je sačuvan; visok je oko 80 cm, a dug oko 12 m, izgrađen od krupnijeg poluobrađenog kamena vezanog vapnenim mortom. Istočni zid pruža se u smjeru sjever-jug i mjestimice je očuvan do 50 cm visine. Dug je 12 m, prema jugu nestaje pod zemljom dok njegov pravac nastavlja pratiti suhozidna međa vinograda. Ispod kamenih gomila, tj. krčevina koje okružuju ovu arhitekturu također treba očekivati zidove. Na gomilama i okolnim parcelama ima dosta ulomaka rimskog posuda i tegula. Uočljiv je veći broj ulomaka *dolia* koje su služile za skladištenje žita.

Antički zid na lokalitetu Petine

Riječ je o složenom nalazištu čije konture otkrivaju velike krčevine. Vjerojatno se radi o rimskom gospodarskom sklopu smještenom na južnoj strani polja na obradivom zemljištu. Vlasnik ove ville rustike nije imao potrebu da se naseli na manje plodnom krševitom terenu, kao što je bio slučaj s Gradinom gdje se jasno iščitava težnja vlasnika da zgrade ne oduzmu vrijedno obradivo tlo polja. Kod Petina moramo biti oprezni pri interpretaciji nalazišta zbog nalaza rimskoga arhitrava dužine oko dva metra s natpisom ...PI PRAEF(ectus).²² Nadvratnik pripada nekakvoj važnijoj građevini, spominje se prefekt, najvjerojatnije časnik rimske vojske koja je na području Marine i Vinišća gdje su se nalazili rimski kamenolomi zasigurno bila prisutna. Naime, kamenolomi, kao i druga rudna bogatstva, bili su od strateške važnosti za Rimsko Carstvo i često su se o njima brinule vojne

²² F. Bulić, »Nalaz prehistoričkih brončanih i rimskih predmeta u okolini sela Marine (Bossolina) nedaleko od Segeta kod Trogira«, *VAHD* 49, Split, 1926.-1927., 112; M. Katić, »Ubikacija putne postaje Loranum i trasa rimske ceste Tragurio-Lorano-Ad Pretorum«, *Diadora* 16-17, Zadar 1994.-1995., 317.

jedinice. Prisutnost rimske uprave i vojske zrcale terminacijski natpisi kod lokve Bljušćevica u nedalekom Rastovcu i Blizni Gornjoj kod crkve sv. Marije, također uklesan u kamenu živcu pored lokve Blizna.²³ Natpisi označavaju graničnu crtu koja se pružala u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Isklesani su u vrijeme uprave Publija Kornelija Dolabele. On je između 14. i 20. godine bio *legatus Augusti pro pretore* za Dalmaciju. Natpisi razgraničavaju *saltus* Tariota od susjeda.²⁴ *Saltus* na koji se odnose terminacijski natpisi u Marinskoj zagori predstavlja brežuljkasto zemljište nepogodno za proizvodnju žitarica, a u našem slučaju povoljno za uzgoj stoke sitnog zuba.²⁵ Iako su natpisi jasno vezani za lokve, koje su bile od egzistencijalnog značaja za ilirske stočare, s istočne strane natpisa na Bljušćevici kod Rastovca ostaje polje Gustirna. Rimljani su očito odmah zauzeli plodna polja, a pašnjake u kršu ostavili Tariotima. Stoga je granica odvajala *saltus*, bolje reći tariotske pašnjake, od ostalog prostora što ga zaposjedaju Rimljani. Postavljanje terminacijskih natpisa odraz je krute rimske vojne vlasti i znak novih političkih i ekonomskih odnosa koji počinju s Dolabelinom upravom u Dalmaciji. Preko Hilejskog poluotoka probijaju se i rimske ceste, a vojnu aktivnost možemo prepoznati u iskopavanju velikog bunara koji se zove Rimski bunar. Iz njega se Marina danas opskrbljuje vodom. On je pravi mali inženjerski pothvat, jer je trebalo pogoditi »žilu« podzemne vode. Održavanje reda na cestama i uprava nad kamenolomima bila je u rukama vojske, zato je vrlo vjerojatno da je na području Vinišća i Marine bilo manjih dijelova rimskih jedinica. O tome ćemo više moći reći nakon arheoloških iskopavanja.

Tri opisana arheološka lokaliteta u Pozorcu manji su dio slike antičkog ruralnog pejzaža koju još treba dopuniti ostalim topografskim podacima. Oni otkrivaju kontinuitet života na užem prostoru južnog dijela polja Gustirne. Rimsku villu rusticu nasljeđuje ranokršćanska crkva, a ovu srednjovjekovna crkva posvećena Bogorodici. Druga ranokršćanska crkva nalazila se na brdu Drid. Na njemu je bila kasnoantička i srednjovjekovna utvrda i crkva, danas poznata kao Gospa od Sniga.²⁶ Ranokršćanski spolij s prikazom križa u kružnici, uzidan u sjevernu fasadu, najvjerojatnije je pripadao crkvi iz V.-VI. st. Na Dridu se u srednjem vijeku razvilo svetište oko čudotvorne ikone Gospe Dridske. Ona je početkom XVI. st., zbog opasnosti od upada Osmanlija, premještena na otok Čiovo gdje se opet formiralo novo svetište. Prenosi se i toponim stare lokacije, odnosno starog svetišta, tako danas imamo Drid u Marini i Drid na Čiovu.²⁷ Na žalost, ikona je od starosti nestala oko 1600. godine i gubi joj se svaki trag. Snažna tradicija svetišta na Dridu može imati korijene u ranokršćanskom vremenu. Naime, sačuvanost romanskog imena utvrde, defenzivni i sakralni kontinuitet Drida, ukazuju

²³ I. Babić, »Dva međašna natpisa namjesnika Publija Kornelija Dolabele iz Trogirске zagore«, *Arheološki radovi i rasprave*, 12, Zagreb 1996., 57-70.

²⁴ E. Catani, »Arheološko-povijesne bilješke o *castellum Tariota* u rimsko doba«, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, sv. 101, Split 2008., 75-86.

²⁵ A. Miletić, »Saltus Tariotarum«, *Opuscula archaeologica*, 32, Zagreb 2008. (2009.), 8.

²⁶ M. Katić, *op. cit.* (6), 5-18.

²⁷ S. Josip Škunca, »Franjevački samostan na Dridu«, Čiovo – Trogir, Župa sv. Jakova, Čiovo – Trogir, Trogir 2005., 15-16.

na prisutnost starosjedilačkog stanovništva koje je sačuvalo kasnoantički topnim i sakralnu tradiciju. Kontinuitet postoji i kod Gospe od Anđela u Pozorcu. Nalazi koje smo ovdje opisali, posebno ulomak manjeg kapitela oltarne pregrade, pokazuju da ranokršćansku crkvu treba tražiti ispod Gospe od Anđela ili na susjednoj Gradini. Kulturni kontinuitet iz ranokršćanskog vremena (kasne antike) u srednji vijek upućuje i na preživjelu crkvenu upravnu tradiciju. Crkva na Dridu, kao i ona u Pozorcu, pripadale su najvjerojatnije Salonitanskoj biskupiji koja je posjedovala zemljišta, odnosno oranice, vinograde, maslinike, pašnjake i dr.²⁸ Kroz prostornu orijentiranost ranokršćanske crkve u Pozorcu na donji dio krškog polja Gustirne, može se iščitati gospodarska dimenzija ove crkve. Vjerojatno je ona naslijedila vlasništvo nad okolnim zemljištem koju je ranije imala rimska villa rustica na Petinama. U ovome dijelu marinskog kraja srednji vijek se čvrsto naslanja na kasnoantičku prostornu sliku. Kasnoantički Dridum postaje središte srednjovjekovne župe Drid, a kulturni i ceterijalni kontinuitet potvrđen je u Pozorcu. U sljedećem radu dopunit ćemo kasnoantičku topografsku sliku Drida i okolice pa će ovi povijesni odnosi postati još jasniji.

---

²⁸ I. Nikolajević, »*Salona Christiana* u VI i VII veku«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 72-73 (1979.), 167-169.

ARCHAEOLOGICAL FINDS IN POZORAC NEAR MARINA

Miroslav Katić

The Church of Our Lady of the Angels in Pozorac by Marina was known previously for its late medieval gravestones. In September 2015 the municipality of Marina started excavations for the development of new graves. On that occasion, a dozen graves were found, made of roughly dressed stone slabs, probably from the late medieval and early modern age. In the northern part of the excavation a Late Antique built grave was also found. It was closed with rectangular stone doors and had barrel vaulting that was not preserved. The grave was filled with fragments of Antique sarcophagi and of some kind of semicircular stone railing. Also found in the excavation was a fragment of a capital that originally stood in the altar screen and can be dated to the 5th or 6th century. Clearly, underneath the Church of Our Lady of Angels or in the immediate vicinity there had been an Early Christian church. The site called Gradina placed a hundred metres from Our Lady of Angels should be considered in the same spatial context as the Late Antique cemetery and church, Under the stone piles the remains of a wall that stretched in the east-west direction can be seen. Petine is another important archaeological site in the southern part of Gustirna field located about two hundred metres to the north of Our Lady of the Angels. This was a Roman villa rustica of rather large dimensions that cannot with certainty be ascertained to have existed in Late Antiquity. Apart from this Early Christian church located in Gustirna field, there was probably one more, housed in the fort of Drid, from Late Antiquity. At that time, the whole area was densely populated, and the space was dominated by Drid Fort with its harbour at its foot, and in the field there were rural settlements to which the church in Pozorac clearly belonged. The location of the Early Christian church at the southern edge of Gustiran field, where the cultivable land shades off into rocky karst, shows the endeavour for the cemetery and church to occupy as little valuable cultivable land as possible. The church probably inherited the economic role of the Roman villa rustica at Petine. It can be said that apart from the continuity of the cult and the burial site, the Church of Our Lady of Angels also preserves the economic continuity of the southern part of the Gustirna field.